

Бабаніна В.В., доцент кафедри
кримінального права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ПРАВОРОЗУМІННЯ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНА
КАТЕГОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ СТВОРЕННЯ
ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Питання про м механізм створення кримінального законодавства та забезпечення якості закону про кримінальну відповідальність були та залишаються надзвичайно актуальними для правової науки. Як відомо створення якісного та ефективного закону можливе тільки у випадку його якісної підготовки та дотримання відповідного механізму законотворення, що, нажаль, не можна сказати про сучасні зміни, які вносяться до КК України і виступають ситуативним та сумнівним засобом вирішення окремих соціально-політичних ситуацій. Проте, фундаментальне дослідження механізму

створення та реалізації кримінального законодавства повинно, перш за все, ґрунтуватися на вивченні концепцій розуміння права, оскільки сама сутність права є основоположною для з'ясування співвідношення «право», «закон» та «законодавство». Так, за словами М. Цицерона, природу права, слід шукати в природі людини [1, с. 190].

Першими спробами розуміння права, його відмінності від закону, а також певні висновки про співвідношення права із суспільством, особою та державою можна знайти уже в правовій думці давньогрецьких філософів. Право, на їхню думку, першочинне за позитивне законодавство, встановлюється природою, а отже, є об'єктивним явищем [2, с. 11]. Виходячи з цього, право, хоча і впливає із сутності людей та суспільних відносин, регулює та впорядковує останні, проте є сталим і не залежним від людини.

З іншого боку, право розумілося не тільки як вищі першочинні правила поведінки, гарантії прав і свобод, але й як право позитивне, тобто формально виражене, закріплене в формах (джерелах) права, а відтак створене (формалізоване, описане) людиною, а тому залежне від неї.

Що ж стосується сучасного розуміння поняття «право», то воно характеризується наявністю різноманітних підходів та концепцій. Зокрема, за словами В.М. Кравця, у правовій науці на сьогодні не вироблено єдиної позиції стосовно поняття права, його істинного змісту і сутності, свідченням тому є плюралізм теорій, концепцій, вчень у сучасному правознавстві, що характеризується різноманітністю підходів до визначення права, серед яких істотно виділяються: нормативний, природно-правовий (моральний), соціологічний, аксіологічний, антропологічний. [3, с. 7-8].

В свою чергу, С.І. Алаїс, досліджуючи сучасні наукові школи правового розуміння, диференціює їх на дві групи: 1) правові школи, що визначають право як явище надпозитивне (наддержавне), до них відносяться: а) природна школа права; б) історична школа права; в) психологічна школа права; г) соціологічна школа права; 2) неопозитивістські школи, які так чи інакше однією із основоположних ознак визнають формальну визначеність права: а) нормативістська; б) аналітична [4, с. 1116]. На відміну від цього в інших джерелах виділяється існування

трьох напрямів (наукових шкіл, концепцій) праворозуміння: 1) природно-правовий; 2) позитивно-правовий; 3) соціологічний [5, с. 423; 6, с. 54-58].

У цьому зв'язку в сучасних дослідженнях починає з'являтися теза про необхідність або доцільність вироблення інтегративної концепції праворозуміння, яка за своєю сутністю має об'єднати найбільш вдалі аспекти існуючих концепцій, відкинувши при цьому суперечливі аспекти таких концепцій [7, с. 32-37]. Водночас, П.М. Рабінович зазначає, що у кожному випадку використання терміно-поняття «право» варто застерігати, в якому, власне, сенсі його вжито [8, с. 34].

Проте специфіка кримінального законодавства та існування принципу законодавчого визначення злочину, його караності та інших кримінально правових наслідків (ч. 3 ст. 3 КК України), обумовлюють необхідність розглядати право саме з позиції нормативістської концепції (вчення) розуміння права. Таким чином, особливого значення набувають твердження Г. Кельзена, що правомасцінність саме тому, що є нормою [9, с. 56].

Згідно із авторським праворозумінням Г. Кельзена, право є тільки тим, що створене людиною та знаходить нормативне вираження (закріплене у відповідних нормах). При цьому, розглядаючи правознавство, вчений доводить, що воно описує правові норми, які вироблені актами людської поведінки й застосовуються, реалізуються завдяки цим нормам, а право вимагає, дозволяє, уповноважує, але не «повчає» [10, с. 29]. Відтак, право повинно бути позбавлене певних моральних оцінок справедливості та інших не приманних йому ознак (ознак не притаманних праву як закріпленій нормі поведінки). Це безпосередньо і формує цілісне уявлення про нормативістську теорію праворозуміння Г. Кельзена, згідно з якою право це, в першу чергу, закріплені (нормативно виражені) правила поведінки і без такого вираження ці правила не можуть визнаватися правом.

Таким чином, в основу дослідження механізму створення та реалізації законодавства про кримінальну відповідальність ми закладаємо саме нормативістську концепцію правового розуміння. При цьому ми не відкидаємо та жодним чином не заперечуємо правильність і важливість всіх інших концепцій (теорій) правового розуміння і цілком погоджуємося із

необхідністю існування плюралізму таких концепцій та наукових шкіл.

У цьому контексті ми усвідомлюємо, що такий підхід може викликати низку заперечень, які головним чином стосуватимуться упущень розуміння права як складного соціального явища, яке є вищим за державу, закон та саме нормативне закріплення (вираження). Утім, відхід від нормативістського розуміння права, у аспекті дослідження механізму створення та реалізації кримінального законодавства, буде тільки сприяти поглибленню вивчення відмінностей права і закону на філософсько-правовому рівні, що, на наш погляд, є не зовсім вдалим з огляду на прикладний характер самого закону про кримінальну відповідальність. Так, більш доцільним вбачається акцентувати увагу не стільки на філософському розумінні поняття «право» та його вищій сутності, скільки розглянути відмінності права і закону на прикладному рівні (рівні кримінального права та кримінального закону), приймаючи до уваги конкретну сутність права, яке повинно набувати формального вираження.

Разом із цим, В.О. Навроцький обґрунтовує й інші позицію, зокрема щодо розуміння кримінального права з точки зору концепції природного права і визначення на цій основі його співвідношення із кримінальним законом. Так, за словами вченого кримінальне право повинно розглядатися набагато ширше, ніж сукупність передбачених законом норм і правил поведінки. Особливо це стосується визначення права як вищої міри справедливості, що не завжди співпадає із положеннями сучасного кримінального закону, який не те, що досить часто може не відповідати критеріям справедливості, а в окремих випадках, суперечить логіці, загальним принципам права та техніці нормотворчості [11, с. 20-24].

Однак, повертаючись до предмета нашого дослідження, слід говорити не стільки про право як міру вищої справедливості і вище соціальне явище, скільки саме про правові норми, закріплення правил поведінки, механізм створення правових чи законодавчих приписів та їх реалізацію. Більше того, за словами Г.О. Борисова нормативне вираження права є невід'ємною ознакою його сутності, оскільки саме право потребує юридичного опосередкування. Навіть якщо

говорити про глибоке коріння і соціальну обумовленість надпозитивного права як вищої абсолютної цінності і міри справедливості, то, так чи інакше, необхідно визнати, що таке право повинно набувати зовнішньої форми вираження, без чого воно не може бути реалізоване [12, с. 141].

Таким чином, право слід розуміти саме як систему загально обов'язкових та формально визначених (нормативно закріплених) правил поведінки, які видаються чи санкціонуються державою і забезпечуються силою державного примусу.

Список використаних джерел

1. Цицерон М. Диалоги. О государстве. О праве / М. Цицерон - М. : Статут, 1994. - 360 с.
2. Гончарук О. В. Дихотомія права: право публічне та право приватне : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.01 / Гончарук Ольга Володимирівна. - К., 2006. - 205 с.
3. Кравець В. М. Типи праворозуміння як методології основних філософсько-правових дискурсів : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.12 / Кравець В. М.- К., 2004. - 17 с.
4. Алаіс С. І. Проблема праворозуміння в основних школах права : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Алаіс С. І.- К., 2003. - 20 с.
5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : Підручник / Скакун О. Ф. [пер. з рос.] - Харків : Консум, 2001. — 656 с.
6. Ковтонюк А. Співвідношення основних типів праворозуміння / А. Ковтонюк // Університетські наукові записки. - 2006. - № 3-4. - С. 54-58.
7. Ковтонюк А. М. Основні концепції права в інтегративній юриспруденції / А. М. Ковтонюк // Університетські наукові записки. - 2007. - № 4. - С. 32-37.
8. Рабінович П. М. Праворозуміння: сутність, класифікації, нездоланність плюралізму / Рабінович П. М. // Бюл. М-ва юстиції України. - 2007. - № 5 (67). - С. 25-35.
9. Кельзен Г. Чисте Правознавство: проблеми справедливості / Г. Кельзен. - К. : Юніверс, 2004. - 496 с.
10. Ковтонюк А. М. Ганс Кельзен і його чиста теорія права / А. М. Ковтонюк // Університетські наукові записки. - 2007. - № 1. - С. 28-32.
11. Навроцький В. О. Кримінальне право і кримінальне законодавство : співвідношення понять / В. О. Навроцький // Право України. - 2009. - № 11. - С. 20-24.
12. Борисов Г. А. Теория государства и права : учебник / Г. А. Борисов. - Белгород : Изд-во БелГУ, 2007. - 292 с.